

РОЗДІЛ IV

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 378-057.87:371.311.4

Ваколя Зоряна Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ТРЕНІНГОВІ ЗАВДАННЯ З РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В статті на основі аналізу наукових джерел розкрито суть комунікативної компетентності сучасного вчителя відповідно до вимог реформування загальноосвітньої і вищої школи України. Виокремлено комплекс завдань тренінгового характеру, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності студентів – майбутніх учителів – у процесі вивчення педагогіки в умовах класичного університету. Шляхом апробації в навчальному процесі визначено ефективність тренінгових завдань з використанням методів дискусії, ролівої гри, моделювання, експерт-аналізу, шерінг/рефлексії, супервізії.

Ключові слова: комунікативна компетентність учителя, професійна педагогічна підготовка, дискусія, роліва гра, моделювання, експерт-аналіз, шерінг/рефлексія, супервізія.

Постановка проблеми. У світі інформаційних технологій комунікативна компетентність сучасних студентів різних спеціальностей розглядається дослідниками як один із критеріїв конкурентоспроможності на ринку праці. Особливо це стосується професії вчителя, в якій комунікативність виступає показником професійної придатності до педагогічної діяльності. А реформа загальноосвітньої школи в Україні і Концепція «Нова українська школа» визначили характерну для національної дидактики і теорії виховання тенденцію до посилення комунікативної спрямованості навчального процесу загальноосвітньої школи і формування в учнів комунікативної культури на основі відповідних компетенцій.

Реалізація зазначеного завдання в шкільній практиці вимагає комунікативно компетентного класовода і вчителя-предметника з високим рівнем сформованості комунікативної культури, який дозволяє виявляти, розвивати, формувати комунікативний потенціал своїх вихованців для успішної адаптації випускників загальноосвітньої школи до умов подальшого навчання в закладах вищої освіти або трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням педагогічного спілкування, в тому числі й розвитку комунікативної компетентності фахівців освітньої сфери, присвячені теоретичні й емпіричні дослідження багатьох українських і зарубіжних учених: Н. Бутенко, Н. Волкової, В. Добровича, В. Кан-Калика, В. Козубовської, О. Кононенка, І. Микитюк, С. Мусатової, В. Семиченко, О. Савченко та ін.

Аналіз зазначених праць схилиє до думки про те, що професійне мовлення вчителя в навчальному процесі є показником кількох аспектів його діяльності: володіння засобами мовлення в навчальному спілкуванні, загальної ерудиції та педагогічної майстерності, домінуючого стилю спілкування з учнями, здатності до суб'єктного чи об'єктного сприйняття учня в процесі взаємодії [1; 2; 4]. Натомість вивчення сучасної теорії і практики мовленнєвої підготовки майбутніх учителів вказує на необхідність пошуку нових рішень у царині комунікативної компетентності вчителя, удосконалення механізмів регулювання якості його мовленнєвої діяльності і досягнення взаєморозуміння засобами співпраці, компромісності, толерантності. З точки зору професійної готовності, «компетентність – це якісно своєрідне поєднання здібностей (якостей, ознак, параметрів), від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності» [6, с. 64]. Стосовно ж педагогічної діяльності компетентність означає єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, що характеризує професійність педагога [6]. І. Зязюн називає компетентність першоосновою професійності вчителя, яка, на його думку, досягається комплексністю знань, а саме: вмінням синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ,

обирати засоби взаємодії [3]. А. Дербеньова й А. Кунцевська під комунікативною компетентністю розуміють синтез теоретичних і практичних знань із реалізації управлінської, інформативної, емотивної, фатичної функцій у процесі навчальної діяльності [2, с.35]. Визначаючи спілкування як сукупність міжособистісних зв'язків у процесі спільної діяльності, В. Семиченко ставить комунікативність в один ряд з інтеракцією й перцепцією як важливими трьома аспектами взаємовпливу і взаєморозуміння в процесі взаємодії, в тому числі й педагогічній [5].

Мета статті: розкрити суть комунікативної компетентності сучасного вчителя і проаналізувати засоби її формування в студентів на етапі професійної педагогічної підготовки у вищому закладі освіти.

Результати дослідження. У комплексі професійних компетентностей комунікативна компетентність учителя визначається трьома складовими: когнітивною, операційною, мотиваційною. Когнітивна вказує на рівень професійної поінформованості, тобто фахова теоретична обізнаність, знання сучасної педагогічної теорії, в тому числі дидактики й теорії виховання. Операційна компетентність співвідноситься зі знанням методики навчання і виховання, оскільки вимагає практичних педагогічних умінь упровадження теоретичних знань у шкільну практику, тобто володіння найрізноманітнішими методами, прийомами, технологіями навчання та виховання. Мотиваційна пов'язана зі ставленням учителя до обраної сфери діяльності, тобто його спрямованістю на професію. Варто зазначити, що вказані складові реалізуються в професійній діяльності вчителя на різних рівнях: учитель – учень, учитель – учитель, учитель – адміністратор, учитель – батьки учнів та ін.

Значні можливості для формування комунікативної компетентності студентів, як підтверджує практика викладання, мають тренінгові групові завдання [2]. На практичних заняттях з курсу «Педагогіка» нами апробовані окремі з них, пов'язані із застосуванням методів дискусії, ділових і ролевих ігор, моделювання, експерт-аналізу, шерінг/рефлексії, супервізії.

На кожне практичне заняття з педагогіки нами передбачене дискусійне питання з теми, що дозволяє формувати уміння вибудовувати аргументацію власного бачення студентом педагогічної проблеми. Наводимо приклади дискусійних питань:

1. Педагогіка – не наука, а найбільш необхідне зі всіх мистецтв, які знає людство (К. Ушинський).

2. І син короля, і син селянина при народженні однакові. Різними вони стають тому, що отримують неоднакове виховання (Гельвецій).

3. Виховання – намарна справа. Замість того, щоб виховувати, дорослим слід зайнятися облаштуванням власного

життя, оскільки успіх залежить від їх позитивного прикладу (Л.Толстой).

4. Тільки ті знання є цінними, які здобуті самостійним шляхом (Сократ).

5. Спілкування є таким видом взаємодії, в якому учасники зовнішнім виглядом і поведінкою здійснюють вплив на домагання й наміри, на стани і почуття одне одного (О. Бодальов).

У межах дискусії використовуємо прийом «диспут», що передбачає поділ групи на дві мікрогрупи, яким надається твердження дискусійного характеру, що стосується теми заняття. Одна група готує аргументи «за», інша – «проти». Презентація думок відбувається у формі діалогу: аргумент першої групи й контраргумент другої. Варто підкреслити, що синхронно з розвитком комунікативної компетентності в студентів формуються діалогічні уміння, здатність слухати й чути співрозмовника, які є структурними компонентами педагогічної культури.

Рольові чи ділові ігри використовуються нами з метою заглиблення студентів у педагогічну проблему через нестандартні ситуації і програвання ролі, наприклад, класного керівника важковихованого підлітка, завуча школи в конфліктній ситуації на рівні «школа – сім'я», батьків, які потребують кваліфікованої консультації вчителя тощо.

На завершальному етапі змістового модуля зазвичай використовуємо шерінг/рефлексію, коли студенти звітують про отриманий на заняттях досвід спілкування і можливості його застосування в майбутній педагогічній діяльності. Крім того, педагогічні рефлексії на практичних заняттях завжди пов'язуємо з темою заняття. Наприклад, при вивченні теми «Загальні закономірності розвитку людини» студенти рефлексують над проблемами саморозвитку, самовиховання, самоосвіти учнів, а також самокорекції, самопросування й самопрезентації в педагогічній діяльності молодого вчителя. У межах використання зазначеного методу пропонуємо студентам вдатися до аналізу особистісних якостей, необхідних для досягнення успіху в спілкуванні та взаємодії. Виконання завдання розпочинається з групування (зовнішні та внутрішні) та ранжування (5–7 найважливіших якостей педагогічного спілкування) наступних ознак, поданих в алфавітному порядку: акуратність, аналітичні здібності, бажання керувати іншими, виконавська точність, воля, громадська активність, ерудиція, залежність від інших, здатність до генерування нових ідей, здатність до самопрезентації (уміння подати себе), індивідуальність (наскільки виражена), кар'єризм, комунікабельність, конфліктність, наполегливість, обов'язковість, організаторські здібності, особливості мовлення, переважаючий настрій, підприємливість, політична обізнаність і компетентність, пунктуальність, самооцінка, самодостатність (в судженнях, діях, прийнятті рішень), скромність, соціально-моральні якості, спрямованість інтересів, ставлення до себе, стан здоров'я, темперамент, творчі здібності, урівноваженість, характер взаємовідносин з іншими людьми, честливість [7, с.190–191].

Ефективним вважаємо метод моделювання ситуаційної взаємодії, коли конструюється педагогічна ситуація і безпосередньо на занятті відбувається пошук варіантів її конструктивного

вирішення. На таких заняттях допускається демонстрація деструктивних педагогічних позицій, яких доволі часто припускаються вчителі, однак або не помічають їх, або визнають і виправдовують власні деструкції складністю професії вчителя, навчальних програм, емоційною виснаженістю, надмірним переживанням за результати навчання і якість знань учнів. Студентам надається можливість аналізу помилок у спілкуванні вчителя із суб'єктами змодельованої ситуації і визначення конструктивних шляхів їх подолання.

Метод експерт-аналізу дозволяє долучати студентів до експертної професійної оцінки педагогічних проблем. Наприклад, вивчаючи тему «Процес виховання», студенти знайомляться зі змістом комунікативної ситуації, в якій учитель виступає в трьох позиціях, використовуючи три стилі взаємодії: авторитарний, ліберальний і демократичний. Завдання студентів полягає в оцінці ефективності використання стилю в конкретній ситуації, відносно конкретного учня і визначенні помилок взаємодії та їх корекції. Крім того, студентам пропонується перелік типових реакцій-висловлювань вчителя в різних комунікативних ситуаціях, які шляхом опанування технікою мовлення і невербальними засобами комунікації слід вимовити з кількох позицій: згоди / незгоди, асертивності / неасертивності, прийняття / заперечення, схвалення / осуду тощо. Як допоміжний матеріал студентам видаються критерії, за якими здійснюється експертиза. Ефективність зазначеного методу в тому, що студенти співвідносять різні позиції і реакції вчителя з характеристиками іміджу сучасного педагога і диференціюють їх на прийнятні і неприйнятні, аргументуючи власну диференціацію.

У процесі використання групових тренінгових засобів активність зміщується в бік студента, викладачу відводиться пасивна роль супервізора, яка передбачає організацію консультативної підтримки студентів як на етапі підготовки до практичних занять, так і безпосередньо в процесі групової тренінгової роботи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Апробація тренінгових завдань і методів індивідуального й групового спрямування на практичних заняттях з курсу «Педагогіка» в класичному університеті в умовах обмеженого навчального часу на вивчення дисципліни підтвердила їх ефективність. Тренінгові завдання з використанням методів дискусії, ділових і рольових ігор, моделювання, експерт-аналізу, шерінг/рефлексії, супервізії розвивають у студентів як майбутніх фахівців освітньої сфери діяльності педагогічне мислення, здатність виокремлювати, аналізувати й конструктивно вирішувати професійні проблеми. Крім того, вони забезпечують формування таких якостей комунікативної компетентності, як уміння використовувати теоретичні знання в прагматичних комунікативних цілях, здатність до самокритики й адекватного реагування на конструктивну критику, гнучкість у сприйнятті різних комунікативних моделей і стилів взаємодії, креативність та адаптивність у виборі засобів комунікації, прагнення до особистісно-професійної самопрезентації й самовираження засобами комунікації.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
2. Дербеньова А. Г. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / А.Г. Дербеньова, А. В. Кунцевська. – Харків: видавнича група «Основа», 2009. – 191 с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність / І.А.Зязюн. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
4. Кононенко О. Л. Дослідження педагогічної комунікації / О.Л.Кононенко // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – № 9 (66). – С.79 – 80.
5. Семиченко В.А. Психологія об'єднання / В.А.Семиченко. – К.: Магістр-S, 1998. – 152 с.
6. Сластенин В.А. Педагогіка: Учеб. пособие / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, И.А.Мищенко, Е.Н.Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
7. Смирнов В.И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях / В.И.Смирнов. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 416 с.

References

1. Volkova N.P. (2006) Profesiino-pedahohichna komunikaciya: Navch. posib. [Professional-pedagogical communication. Manual]. K.: VC «Akademiya».

2. Derben'ova A.H. , Kunccevs'a A.V. (2009) Treninhy z rozvytku komunikatyvnosti vchyteliv Xarkiv [Training in development of communicative abilities of a teacher]: vydavnycha hrupa «Osnova».
3. Zyazyun I.A. (2004) Pedagogichna majsternist [Pedagogical mastery] K.: Vyshha shkola, 2004. – 422 s.
4. Kononenko O.L. (2004) Doslidzhennya pedagogichnoyi komunikaciyi Praktychna psykholohiya i socialna robota.[Investigation of pedagogical communication]. № 9 (66). – S.79 – 80.
5. Semychenko V.A. (1998) Psykholohyya obshhenyya [Psychology of communication] / V.A.Semychenko. – K.: Mahystr-S..
6. Slastenyn V.A. (2000.) Pedahohyha: Ucheb. Posobyе [Pedagogics.Manual] / V.A Slastenyn, Y.F. Ysaev, Y.A.Myshhenko, E.N.Shyyanov. – M.: Shkola-Press.
7. Smyrnov V.Y. (1999) Obshhaya pedahohyha v tezysax, defynytsyax, illyustracyax [General pedagogics in thesis,definitions, pictures] / V.Y.Smyrnov. – M.: Pedahohycheskoe obshhestvo Rossyy.

В статті на основі аналізу наукових джерел розкрито сутність комунікативної компетентності сучасного вчителя в відповідності з вимогами реформування загальної та вищої школи України. Виділено комплекс завдань тренінгового характеру, направлених на розвиток комунікативної компетентності студентів – майбутніх учителів – в процесі вивчення педагогіки в умовах класичного університету. Під час апробації в навчальному процесі визначено ефективність тренінгових завдань з використанням методів дискусії, ролевої гри, моделювання, експерт-аналізу, шеринг/рефлексії, супервізії.

Ключевые слова: комунікативна компетентність учителя, професійна педагогічна підготовка, дискусія, ролева гра, моделювання, експерт-аналіз, шеринг/рефлексія, супервізія.

The purpose of the article is to reveal the essence of the communicative competence of a modern teacher and to analyze the means of its formation in students at the stage of professional pedagogical training in a higher educational institution. Based on the analysis of scientific sources, the essence of the communicative competence of a modern teacher is disclosed in accordance with the requirements of the reform of the general and high school of Ukraine. A set of tasks of the training character aimed at the development of communicative competence of students - future teachers - in the process of studying pedagogy in the conditions of a classical university is singled out. Through testing in the learning process, the effectiveness of training tasks is defined using the methods of discussion, role play, modeling, expert analysis, scoring / reflection, supervision over the development of students as future specialists in the educational sphere of pedagogical thinking, the ability to isolate, analyze, and constructively solve professional problems. The scientific novelty of the study is to identify a set of methods and corresponding training tasks for the development of communicative competence of students - future teachers - in practical classes in pedagogy. Practical meaning. On the basis of approbation of training tasks in the course of conducting practical lessons on the course "Pedagogy", their effectiveness in forming students of such qualities of communicative competence as ability to use theoretical knowledge in pragmatic communicative purposes, ability to self-criticism, and adequate reaction to constructive criticism, flexibility in perception is confirmed. Different styles of interaction, creativity and adaptability in the choice of communication tools, the desire for personal and professional self-presentation and self-expression by means of communication are determined.

Key words: teacher's communicative competence, professional pedagogical preparation, discussion, role-play, modeling, expert analysis, scoring / reflection, supervision.

УДК 378:81'271

Климова Катерина Яківна,

доктор педагогічних наук, професор,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ

Статтю присвячено проблемі формування культури українського мовлення майбутніх бакалаврів спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» на заняттях зі сценічної мови. Автор окреслює ефективні методи роботи зі студентами, які покращують якість знань студентів з мови та мають професійну спрямованість. Докладно охарактеризовано зміст тренувальних вправ з техніки мовлення та комплексних завдань на роботу з навчальним текстом. Текст статті доводить, що навчальний текст забезпечує успішну реалізацію діяльнісного підходу в освіті.

Ключові слова: сценічна мова, техніка мовлення, тренувальні вправи, навчальний текст, діяльнісний підхід в освіті.

Постановка проблеми. Культура мовлення суспільства формується під впливом низки суб'єктивних та об'єктивних чинників, із-поміж яких визначальну роль виконують мовленнєві авторитети - представники певних соціальних груп (старші члени родини, освітяни, працівники мас-медіа, майстри сцени). Комунікативні якості мовлення професійного актора, диктора та ведучого театралізованих заходів передбачають досконале володіння мовною системою - правильність мовлення, багатство словника, чистоту мовлення, його доступність і доречність, точність, логічність і впливовість висловлювань, а також художню і технічну виразність мовлення. Без культури мовлення митця неможливо говорити про його мовленнєвий артистизм як «яскраве вираження думок, вияв енергетики мови, її експресії та виразності в мовленні» [9, с. 7]. Отже, цілком слушно вважає О. В. Ласкавая: «Культура мовлення є невід'ємною частиною професійної культури актора. Шлях переходу від побутового, спрощеного мовлення, властивого переважній більшості вступників, до виразного, яскравого звучання надзвичайно тривалий, складний та індивідуальний. На шляху цьому виникає безліч проблем,

пов'язаних як з пластичною свободою тіла, так і з рухливістю, еластичністю дихальної та голосової мускулатури, з рівнем розвиненості мовного слуху, з різноманітними голосовими, дикційними, вимовними недоліками, нерідко непомітними в побутовому спілкуванні, але різкими, настірливими в умовах сценічного звучання» (переклад наш – К. К.) [6]. Зазначене вище зумовило актуальність досліджуваної нами проблеми.

Професійна підготовка майбутніх бакалаврів сценічного мистецтва передбачає вивчення таких взаємопов'язаних нормативних дисциплін, як сценічна майстерність і тренінг та сценічна мова. Лабораторні заняття зі сценічної мови дають можливість працювати з кількісно невеликими групами студентів, а отже – експериментувати з методами, прийомами та засобами навчання української мови. Основою проєктувальної діяльності викладача сценічної мови, без сумніву, є професійна спрямованість суб'єкт-суб'єктної освітньої взаємодії зі студентами: «Професійна спрямованість, пізнавальна активність, прагматичність, соціальна та особиста престижність викликають у тих, хто оволодіває професією, визначений рівень певного ставлення до навчання